

MALMÖ HÖGSKOLA
FAKULTETEN FÖR
KULTUR OCH SAMHÄLLE

Är frikoppling av ekonomin möjlig?

Textanalys av Jackson & Wallerstein

Is economic decoupling possible?

Text analysis of Jackson & Wallerstein

Adam Karlsson

Miljövetenskap

Kandidatnivå

15 hp

6 termin år 2017

Handledare: Karin Westerberg och Kjell Mårtensson

Förord

Grunden till det här arbetet lades långt innan jag påbörjade denna kandidatuppsats. När jag var yngre intresserade jag mig aldrig för ekonomi på något annat sätt än att jag använde mina veckopengar sparsamt. Under slutet av tonåren började jag dock uppfatta överdriven konsumtion som problematisk och senare kom jag att läsa *Konsumtionsliv* (Bauman, 2008) där författaren kritiserar flera aspekter av konsumtionssamhället. Bauman menar att samtidigt som vi har kommodifierat hela vår omgivning har även vi själva blivit en vara som kan köpas och säljas på marknaden. Utöver att täcka våra grundläggande behov används varor för att konstruera våra identiteter. Bauman sammanfattar själv sin text på ett bra sätt ”Jag shoppar, därför finns jag till” (ibid, 2008, s. 24). Baumans bok var en viktig ingång till mitt intresse för ekonomiska system och dess påverkan på samhälle och individ. En annan text som påverkat mitt tänkande om ekonomi, är en artikel om en kinesisk mobiltelefonföretagare (Cooper, 2013). I artikeln beskrevs fabriksanställdas arbetssituation: Ett monotont arbete med långa arbetsdagar och låga löner. Det här resulterade i att många arbetare begick självmord vilket gjorde att fabriksledningen monterade upp ett nät för att hindra arbetare från att kasta sig ut från den höga byggnaden. Artikeln väckte tankar hos mig om ett orättvist ekonomiskt system, där prispressen på våra konsumtionsvaror skedde på bekostnad av människors välbefinnande.

I samband med att kandidatuppsatskursen inleddes fick vi studenter en litteraturlista som kunde fungera som inspiration i uppsatsskrivandet. Jag gillade Alf Hornborgs *Myten om maskinen* (2010) där orättvisor på en global nivå diskuterades på ett greppbart sätt. I Hornborgs text konkretiserades tankar som jag haft när jag var yngre och gav mig en helt annan förståelse för global orättvisa. Problemställningarna som Hornborg diskuterar i sin bok blev en given utgångspunkt för vilken typ av uppsats jag ville skriva, särskilt intressant var sambandet mellan utvecklade- och utvecklingsländer. Enligt Hornborg var det sällan ömsesidiga relationer mellan ”rika” och ”fattiga” länder. Oftast tvingades utvecklingsländerna in i handelsrelationer som på sikt missgynnade dem.

Under en lektion presenterades forskaren Immanuel Wallerstein, som är delaktig till upphovet av världssystemanalysen. Vid detta tillfälle introducerades jag till ett nytt sätt att se på världen. Senare när det gick upp för mig att Hornborgs text till viss del grundade sig på Wallersteins arbete beslutade jag mig för att granska ett av hans verk. Frågan jag då ställde mig var hur jag skulle använda världssystemanalysen i mitt arbete. Här vill jag även skänka ett tack till mina föräldrar som stöttat mig genom hela arbetet och även min syster Annie som med vant öga hjälpt mig.

Innehållsförteckning

.....	1
Inledningskapitel	1
När är något ett miljöproblem och för vem?	1
Vad menas med ekonomisk tillväxt?	1
Orättviseaspekten	3
Bakgrund	5
Idéförändring över tid 1950–2009.....	5
Världssystemanalysen.....	7
Wallersteins bidrag till världssystemanalysen.....	8
Ekologisk ekonomi.....	9
Jackson	10
Syfte/frågeställning	12
Syftet	12
Frågeställningar	12
Metod	13
Sekundäranalys.....	13
Procedur	13
Material	13
Definition av ekonomisk frikoppling	14
Resultat.....	15
Jackson	15
Ekonomisk frikoppling.....	15
Mänskligt välbefinnande	17
Materiella definitionen	18
Konsumtionslogiken.....	19
Wallerstein	22
Världssystemet	22
Naturresurser	25
Kärnan och periferin.....	25
Socialiseringen och universalnormerna	26
Analys/diskussion.....	29
Nuvarande systemet	29
Ekonomisk frikoppling.....	30
Likheter och skillnader	31

Referenser.....	35
-----------------	----

Sammanfattning

I denna textanalys har författarna Jackson (2009) *Prosperity without growth – economics for a finite planet* och Wallerstein (2004) *World system analysis – an introduction* analyserats.

Syftet med textanalysen är att jämföra Wallersteins och Jacksons texter utifrån deras syn på det nuvarande ekonomiska systemet och möjlighet till ekonomisk frikoppling. Resultat: Ingen av författarna anser att det finns någon möjlighet till ekonomisk frikoppling men anledningarna till detta skiljer sig mellan författarna. Jackson menar att fortsatt ekonomisk utveckling bland annat är viktigt för att finansiera välfärdsinstitutioner. Vissa former av utveckling har oundvikliga inslag av materiellt behov, exempelvis utbyggnad av infrastrukturer. Därav är ekonomisk frikoppling inte möjlig. Enligt Jackson måste mänskligheten söka mening i andra värden än det ekonomiska. Wallerstein menar att det nuvarande ekonomiska systemet är i grunden orättvist och exploaterar bland annat människor i periferin. Det här systemet kan inte repareras, det är först när det nuvarande ekonomiska systemet, som han kallar världskapitalismen, försvinner som vi vet vilket system som reser sig ur dess aska.

Nyckelord: Ekonomisk tillväxt, BNP, ekonomisk frikoppling, världssystemanalysen, ekologisk ekonomi.

Abstract

In this text analysis the authors Jackson (2009) *Prosperity without growth – economics for a finite planet* and Wallerstein (2004) *World system analysis – an introduction* have been analyzed. The purpose of the text analysis was to compare Wallerstein and Jacksons texts upon their views of the current economic system and its ability to decouple. Result: Either authors believes that there exist a possibility to decouple but the reach this conclusion in different ways. Jackson claims that furtherer economic growths is important to finance welfare institutions. Some forms of development have inherent materiel need such as further development of infrastructure. This is why decoupling isn't possible. Humankind have to seek different values other the economic ones. Wallerstein claims that the current economic system in its foundation is unfair and exploit people in the periphery and this system can't be repaired. First when the world capitalistic economy disappears a new system will arise from the ashes.

Key words: Economic growth, GDP, Decoupling, World system analysis, Ecological economy

Inledningskapitel

När är något ett miljöproblem och för vem?

Lidskog och Sundqvist (2011, s. 9) ställer i sin bok *Miljösociologi* frågan: Vad är ett miljöproblem och för vem? De menar att svaret har förändrats genom historiens gång, människor har sedan tiden då vi alla var jägare och samlare haft kännedom om att hon påverkar sin omgivning (Lidskog och Sundqvist, 2011, s. 12). Redan i det babyloniska riket för 4000 år sedan fanns exempel på miljölagstiftning. Miljöpolitik är således inte något som uppstått i modern tid. Redan tidigt under industrialiseringen sågs dess negativa effekter med ökad fattigdom och utslagning, vilket var tydligt i de slumområden som växte upp kring fabrikerna. Samtidigt fanns det stor optimism kring vilka fördelar industrialiseringen innebar, i form av ökat välstånd och färre konflikter kring samhällets olika klasser. Tiden efter andra världskriget fick miljöfrågan större aktualitet än tidigare, användning av atomvapen visade sig innebära att dess effekter kunde påverka även långt efter att bomben briserat (Lidskog & Sundqvist, 2011, s. 13). Denna enskilda händelse innebar att dess effekter kunde spridas i både tid och rum. Radioaktiva partiklar kan ge genetiska förändringar som drabbar många generationer framöver och spridas över stora avstånd. Det här innebar att internationella avtal skrevs på under 1960-talet som förhindrar testsprängningar av atomvapen i atmosfären men även vissa restriktioner mot förbränningsanläggningar som ger utsläpp till atmosfären. Numera råder det inga tvivel på att många förändringar och föroreningar i naturen är av global karaktär. Lidskog och Sundqvist (2011, s. 9) menar att huvudargumenten för hur dessa ska bemötas kan delas in i två huvudsakliga grupper. En grupp menar att om inte tillräckliga ansträngningar görs kommer detta leda till att isbjörnar drunknar, växter dör ut och människor drabbas. Den andra gruppen anser att teknisk utveckling och utfasning av miljöfarliga ämnen innebär att vi är på god väg mot en värld där sådant, som i miljö uppfattas som ett problem, kommer att vara lättare att lösa. Lidskog och Sundqvist (2011, s. 12) menar att människor länge har varit medvetna om att hennes beteende påverkar miljön. Det finns även källor på att i det babyloniska riket fanns miljöskyddslagstiftning.

Vad menas med ekonomisk tillväxt?

Klas Eklund är hållbarhetsekonom på skandinaviska enskilda banken och ordförande för regeringens analysgrupp för framtidens arbetsmarknad (Eklund, K. 2009). Eklund har de senaste åren arbetat med hållbarhetsfrågor. I hans senaste bok (Eklund, 2015) argumenterar han för hur den ekonomiska tillväxten ska kunna bli mer hållbar. I boken är Eklund

övervägande positivt inställd till ekonomisk tillväxt eftersom han menar att den innebär rationaliseringar som ger resurseffektivare teknik som i sin tur överlag ger högre levnadskvalité. Enligt Eklund (2015, s. 90) används bruttonationalprodukten, BNP, många gånger felaktigt för att bedöma ett lands välfärd och framgång. Nationalencyklopedin definierar bruttonationalprodukten som de samlade värdet av varor och tjänster som produceras och säljs i ett land under vanligtvis ett år (Nationalencyklopedin, 2017). Eklund (2015, s. 90) menar att det finns andra betydligt mer tillförlitliga sätt att mäta ett lands välfärd och framgång. Förenta nationernas Human development index har betydligt större precision när ett lands välfärd och framgång ska analyseras. Utöver BNP, tar indexet hänsyn till folkhälsa (förväntad livslängd) och utbildningsnivå. På hela taget finns det onekligen samband mellan BNP och välstånd. Eklund (2015, s. 91) menar att utan kraftig ekonomisk tillväxt under 1900-talet hade Sverige inte kunnat inrätta välfärdsinstitutioner såsom utbildningsväsendet och sjukvård. Välfärden för genomsnittsmedborgaren är betydligt högre i länder med högt BNP såsom Norge, Schweiz och USA än i länder med lågt BNP. Eklund (2015, s. 92) anser att i dessa fattigare länder saknas det resurser för att skapa trygghet och god materiell standard. Världsbankens definition av absolut fattigdom är att livnära sig på 1,25 dollar eller mindre om dagen (Eklund, 2015, s. 93). År 1990 levde 1,9 miljarder människor i absolut fattigdom. Den här siffran har minskat till 1,2 miljarder år 2012, vilket innebar en minskning med 700 miljoner trots att den totala världsbefolkningen ökade. Eklund anser att dessa generellt positiva effekter aldrig skulle vara möjliga om inte det fanns någon ekonomisk tillväxt och att alla får, om än i olika grad, ta del av de framgångar som ekonomisk tillväxt för med sig. De finns färre personer idag, än någonsin tidigare, som lever i absolut fattigdom.

Eklund (2015, s. 101) menar att den ekonomiska tillväxten historiskt sätt har lett till att utsläpp av gifter, kemikalier och skadliga partiklar minskat. Ekonomer menar att det egentligen inte behöver finnas någon motsättning mellan miljö och tillväxt. När BNP ökar går det inte att utläsa exakt vad som ökar. Enligt Eklund lyfter många ekonomer fram att ett högt BNP kommer kunna finansiera satsningar på ny teknik som gör produktionerna renare. Eklund (2015, s. 102) menar att "[...] en del naturvetare ser ekonomernas optimism som glättig och menar att de underskattar de biologiska och fysiologiska riskerna med fortsatt tillväxt". Eklund diskuterar att människor ända sedan år 200 före vår tideräkning har varit oroliga för framtida resurser. Vidare menar han att ekonomer generellt sätt inte är oroliga för resursbrist, då brist på en råvara i marknadsekonomin leder till ett ökat pris, vilket innebär att efterfrågan på denna dämpas. Det här menar Eklund stimulerar teknisk utveckling som gör att

företagen övergår till produkter som kräver mindre material och energi, detta gäller även förnybar energi eller bättre teknik för framtagandet av svår tillgänglig olja. Enligt Eklund (2015, s. 107) kommer framtiden innebära fortsatt ökning av BNP vilket, till trots alla miljöproblem, är värt det. För människans del har den fossila ekonomin inneburit att hundratals miljoner kan äta sig mätta. ”Aldrig har världen kunnat föda så många människor på så hög levnadsnivå som idag” (Eklund, 2015, s. 108).

Orättviseaspekten

Det finns flera forskare som menar att dagens ekonomiska system fördelar de materiella resurserna ojämnt. Dorninger och Hornborg (2015) har tittat närmare på globala handelsflöden i något de kallar Ecologically unequal exchange (min översättning: Ekologisk ojämliga utbyten). De undersöker tre parametrar: Embodied land (min översättning: Förkroppsligat land) som direkt behövs för att producera en vara, som spannmål (Dorninger & Hornborg, 2015, s. 416). Den andra parametern Embodied energy (min översättning: Förkroppsligad energi) är den mängd energi en vara har ackumulerat under sin livstid (Hornborg, 1998, s. 130). Den tredje parametern Embodied labour (min översättning: Förkroppsligat arbete) innefattar de nedlagda arbetstimmar som krävs för att färdigställa en produkt (Dorninger & Hornborg, 2015, s. 417) Dorninger och Hornborg undersökte hur nettoimporten och export såg ut i tre så kallad ”kärnzoner”: USA, Japan och de 27 EU-länderna (härefter: EU 27). Det förväntade resultatet var att dessa kärnzoner skulle ha större import sett till dessa tre faktorer men sanningen var mer komplicerad. De här kärnzonerna importerade betydligt fler förkroppsligade arbetstimmar utanför sina territorier än de exporterade, Japan importerar tre gånger den egna landarealen något Dorninger och Hornborg (2015, s. 417) menar är förväntat. USA, Japan och EU 27 var också kraftigt beroende av importerade energi och arbetstimmar. Dorninger och Hornborg menar att det finns tendenser för ojämna ekologiska utbyten, med inflödande av förkroppsligat land, energi och arbete ifrån världsekonomin periferi till dess kärna. Dorninger och Hornborgs studie visar på att den materiella fördelningen av resurser är ojämn. Det finns inte mycket som talar för att den kommer bli jämnare i en nära framtid.

En diskursförändring i miljödebatten verkar ha skett i samband med publicerandet av Meadows et. al. (1973) ”limits to growth” och Förenta nationernas (härefter: FN) Stockholmsdeklarationen (1972) gällande hur ekonomisk aktivitet påverkar miljön, dessa två fick bred uppmärksamhet. Publikationerna närmade sig problemet olika, enligt Meadows et. al. (1973, s. 26) var det bästa alternativet för att skapa en hållbar värld att begränsa och dela ut resurser jämlikt till alla människor. I Stockholmsdeklarationens (1972) allmänna

diskussion kom deltagande länder fram till att konceptet av noll tillväxt inte är ett giltigt alternativ för något samhälle, men det är nödvändigt att ifrågasätta ekonomiska tillväxtens grundläggande syfte. ”The concept of "no growth" could not be a viable policy for any society, but it was necessary to rethink the traditional concepts of the basic purposes of growth.” (Stockholm, 1972, breif summary of the general debate punkt 37) I vetenskapen brukar decoupling (min översättning: ekonomisk frikoppling) diskuteras. Gupta (2015, s. 510) menar att ”The term decoupling refers to breaking the link between ‘environmental bads’ and ‘economic goods’”. Vidare menar Gupta att ”Decoupling is an important concept for the analysis of sustainable development. Without decoupling, continuing and increasing economic growth in developed and developing countries would come with ever-increasing environmental pressures.” Enligt Gupta finns det ett behov av frikoppling, där den ekonomiska tillväxten måste separeras från naturresursanvändningen.

Bakgrund

Idéer, tankar och texter påverkas oftast av sin samtid. När vi försöker förstå en text och dess idéinnehåll är det därför också viktigt att försöka förstå dess samtidskontext.

Samtidskontexten hjälper oss att förstå hur idéinnehållet har formats, men hjälper oss också att se hur vi i efterhand kan kritisera och tolka texterna. Om vi inte tog hänsyn till kontexten skulle det till exempel vara möjligt att kritisera 1700-talsfilosofen och nationalekonomen Adam Smith för att hans teorier om ekonomisk tillväxt inte tar större hänsyn till de miljöproblem vi möter idag. Enligt Kerschner (2009, s. 545) förespråkade Smith ekonomisk tillväxt, eftersom en sådan tillväxt sågs som den bästa vägen till ett samhälles rikedom. I samtiden såg dock ingen att tillväxten också skapade svåra, globala miljöproblem. Det är därför problematiskt att i efterhand kritisera Smith för att han inte lyfte fram dessa kopplingar i sina teorier. På samma sätt finns det ett samspel mellan Wallerstein respektive Jacksons idéer och den samtid som dessa teorier växte fram i. För att vi bättre ska kunna förstå dessa idéer, följer här en kortfattad beskrivning av de förändringar i de ekonomiska och politiska systemen och teorierna som skedde under perioden 1950 till slutet på 1970-talet när teoribildningarna världssystemsteorin och ekologisk ekonomi formades.

Efter en inledande beskrivning av teoribildningarnas samtidskontexter, beskriver jag de grundläggande strukturerna i världssystemteorin och visar hur Wallerstein på olika sätt bidrog till att bygga upp denna teori. Jag presenterar också grunderna i ekonomisk ekologi och visar hur Jackson både ingår i och utvecklar denna teoribildning. Bakgrundskapitlet avslutas sedan med en jämförande sammanfattning som mynnar ut i de analytiska teman som jag kommer arbeta vidare med i den resterande delen av uppsatsen.

Idéförändring över tid 1950–2009

Enligt Schön (2014) karaktäriserades efterkrigstiden av en aldrig tidigare skådad produktivitetsoökning efter decennier av krig och oroligheter. Den höga ekonomiska tillväxten i världsekonomin under 1950- och 1960-talen berodde framför allt på det omfattande återuppbyggnadsarbetet i Västeuropa och Japan (ibid, 2014, x. 409). En stor del av återuppbyggnaden bestod av investeringar i en modernare infrastruktur som byggde på billig energi i form av olja. Till en början var dessa investeringar lönsamma och gav god avkastning, men redan i början av 1970-talet började denna avkastning att minska. År 1973 inträffade den så kallade oljekrisen, som ledde till högre oljepriser. De höjda oljepriserna ledde i sin tur till att flera av de moderna infrastruktursatsningarna började ifrågasättas.

En annan viktig orsak till kritiken var den ökade medvetenheten kring de negativa effekterna som den snabba ekonomiska tillväxten hade på miljön. Året innan oljekrisen, år 1972, ägde FN:s första miljökonferens rum i Stockholm. Även om konferensen inte ledde till konkreta beslut, lyfte Stockholmsdeklarationen fram att underutveckling i utvecklingsländer är den största orsaken till miljöproblem och att världens befolkningsökning är problematisk för bevarandet av miljön:

“In the developing countries most of the environmental problems are caused by under-development [...] The natural growth of population continuously presents problems for the preservation of the environment, and adequate policies and measures should be adopted, as appropriate, to face these problems.” (UNHE, 1972, s. 3)

Under samma period presenterades också texten *Limits to growth* (Meadow et al., 1973). Även här beskrevs relationen mellan befolkningsökning och växande miljöproblem, men också problemen med en ojämn befolkningsökning på olika geografiska platser:

...there are a series of balances between population levels, social and material standards, personal freedom, and other elements making up the quality of life. Given the finite and diminishing stock of nonrenewable resources and the finite space of our globe, the principle must be generally accepted that growing numbers of people will eventually imply a lower standard of living-and a more complex problematique. On the other hand, no fundamental human value would be endangered by a leveling off of demographic growth (Meadows et al., 1973, s. 191).

Meadows et. al. (1973) menade alltså att befolkningsökningen utgjorde ett hot mot goda levnadsförhållanden. Med tanke på jordens och naturresursernas begränsningar, menade de vidare att allt fler människor kommer att behöva acceptera en sänkt levnadsstandard. Adam Smith var övertygad om att ekonomisk tillväxt var grunden till rikedom och var därmed en förespråkare för den. Smith levde under en tid då ekonomisk tillväxt inte uppfattades skapa miljöproblem och det blir i efterhand problematiskt att kritisera honom för detta. Här följer en kortfattad bakgrundsbeskrivning om hur politik och ekonomi såg ut under år 1950 till slutet på 1970-talet, när teoribildningarna världssystemanalysen och ekologisk ekonomi formades.

Världssystemsanalysen

Det skulle vara omöjligt att diskutera uppkomsten av världssystemanalys utan att diskutera Wallersteins bidrag. Lee (2010, s. 5) menar att världssystemanalysen växte fram i början av 1970-talet som en reaktion på nedgången av den ekonomiska expansionen som varit sedan andra världskrigets slut. För att kunna förstå en alltmer komplex värld går det inte längre att studera samhällsvetenskaperna enskilt utan ämnen som historia, ekonomi, politik och sociologi måste studeras samtidigt för att skapa en mer fullständig förståelse av olika skeenden (Wallerstein, 2004, s. 16). Världssystemanalysens tillkomst måste betraktas som en protest mot det kapitalistiska systemet och ett försök att förstå den. Enligt Lee (2015, s. 786) har det alltid funnits en kamp om att producera legitim kunskap. De grupper som skapat legitimitet på kunskapsproduktionen är även den som har problemformuleringsprivilegiet. Under 1500-talet gick Europa från feodalism till kapitalism samtidigt som kunskapsproduktionen förändrades (Lee, 2015, s. 787). Dessa nya sanningar legitimerade handelsmännen att kunna profitera på utbyten.

Lee (2010, s. 5) menar att de sociala rörelserna år 1968 var avgörande för skolans bildning gällande världssystemanalysen, där främst studenter protesterade för att förändra strukturen av kunskap (Lee, 2010, s. 6). Arbetsfördelning kallad ”axial division of labour” är den primära strukturen för produktion och distribution som är hierarkisk. Vidare delade denna struktur initialt in västeuropeiska länder som avancerande arbeten med höga ersättningsnivåer och produkter som producerades värderades högt medan östeuropeiska länder var lågkvalificerade arbeten som producerade billiga, lågt värderade produkter. Utbytet av produkter mellan Väst- och Östeuropa resulterade i vinster i väst som utökade sin rikedom, kapitalackumulering. Vidare är detta utbytet grunden som världssystemanalysen vilar på. De länder där starka företag hade sitt säte, starka stater, kunde ackumulera kapital och återinvestera detta för att skapa mer vinst. De starka staterna hade stort inflytande över den globala handelssituationen och kunde i period av ekonomisk blomstring öppna upp handelsgränser men även stänga dessa om världen upplevde ekonomisk recession. Världskapitalismen är i ständigt behov av att nya område inkorporeras för att fortsatt fungera. Tidigare låglöneländer har några år efter den initiala etableringen lyckats förhandla sig fram till högre löneersättningsnivåer och är inte längre lika intressanta för kapitalackumulerande producenter.

Wallersteins bidrag till världssystemanalysen

Goldfrank (2000, s. 151) menar att när det gäller världssystemanalysens tillkomst och betydelse går det inte att undgå Wallersteins bidrag. Wallersteins första vetenskapliga avtryck gjorde han som en framstående specialist på afrikanska länder. Wallerstein gjorde under början av sin forskarkarriär fältarbete i några västafrikanska länder där frihetsrörelserna hade varit lyckade och stod på randen till självständighet (Goldfrank, 2000, s. 155). Vidare ledde detta till publiceringen av *The Road to Independence: Ghana and the Ivory Coast* år 1964 som Goldfrank menar mest kan uppmärksammas på grund av det personliga engagemanget som präglar boken. Totalt publicerades flera böcker med liknande teman, dessa kom senare att bygga upp till Wallersteins kritik av kapitalismen. Wallerstein har i efterhand varit kritisk till sina tidigaste insatser eftersom han underskattade olika faktorer. En av dessa faktorer var kapitalismen i världssystemet som behövdes för afrikanska och även asiatiska länders självständighet. I mitten av 1960-talet var det uppenbart för studenter i den så kallade tredje världen, länder som inte ansågs tillhöra väst- eller östblocket, att kunskap krävdes om ekonomiska och politiska krafter för att skapa förändring. Det var i samband med dessa studier som han uppmärksammades på världsekonomins orättvisa utbyte mellan rikare och fattigare länder. I boken *The Capitalist World-Economy* från år 1972 diskuterar Wallerstein bakgrunden och strukturen av prekapitalistisk ekonomi, feodalism. Under tidigt 1970-tal var han aktiv i utformandet av världssystemanalysen och reste runt till olika universitet för att engagera och utbilda kollegor och studenter (Goldfrank, 2000, s. 152). Dessa personer hjälpte till att förfinas och utveckla världssystemanalysen, vilket har resulterat i skapandet av fler varianter av världssystemsteorin som skiljer sig rejält från den ursprungliga.

Goldfrank hyllar Wallerstein och menar att även om han kritiserats både från den politiska vänster- och högerkanten så har hans arbete inspirerat historieintresserade, samhällseliga forskare likt ingen annan i vår samtid.

“Even so, Wallerstein’s work has stimulated historically minded social scientists as no other in recent memory. Attacked both from the right (“too Marxist”) and from the left (“not Marxist enough”), it has met with two basic, kinds of reception. On the one hand it has been more or less critically embraced by those who have been looking for a new basic paradigm capable of orienting investigations into large-scale, long-term change processes, including the ones unfolding around us in the contemporary world [...] Not surprisingly, scholars and intellectuals of the periphery have warmed to the world-systems perspective more readily than those of the core.” (Goldfrank, 2000, s. 152).

Goldfrank menar att Wallerstein och hans kollegors angreppsätt och kritiken mot världssystemet har gjort att universitet och intellektuella människor i periferin har

lättare anammat världssystemanalysen.

Enligt Goldfrank (2000, s. 151) menar Wallerstein att världssystemanalysen bygger på att stater och produktiva strukturer tävlar om att dominera stater och andra produktiva strukturer. Wallerstein har sedan tidigt 1970-tal varit en av de pådrivande krafterna i att utöka forskningen av världssystemanalysen. Derluigan (2015) menar att Wallerstein måste betraktas som en av världssystemanalysens grundare. Litteraturvalet för att representera världssystemanalysen föll på Wallersteins verk *World system analysis – an introduction* (2004). Boken bör ses som representativ för dess genre eftersom den är skriven av den högt ansedde forskare Immanuel Wallerstein. I boken presenteras världssystemanalysens grundläggande idéer inom forskningsfältet och bör därför kunna representera den.

Ekologisk ekonomi

Jackson kan inte på samma sätt ses som en av grundarna till ekologisk ekonomi som Wallerstein kan till världssystemanalysen. Istället är han en nutida tänkare inom ekologisk, ekonomisk skola som började utvecklas redan under 1800-talet. Ropke (2004, s. 296) menar att ekologisk ekonomi förklaras på sitt enklaste sätt genom att observera att ekonomin är en del av naturen. Ekonomiska processer är alltid en del av en naturlig process i den mening att det kan ses som biologiska, fysiska och kemiska processer. Upptäckten av termodynamikens lagar satte dessa ekonomiska processer i biofysiska termer i flöden av material och energi. Det som gör att ekologisk ekonomi skiljer sig från ”vanlig” ekonomi är att den sätts i kontext av dessa naturprocesser. Martinez-Alier (1987) menar att ekologisk ekonomi presenterades redan under 1880-talet och är följaktligen inte en helt ny idé. Under perioden 1880 till 1950-talet lyckades inte forskare uppmärksamma ekologisk ekonomi. Anledningarna till det var många. Ropke menar att det finns två större skäl till detta. Dels den vetenskapliga dispyten mellan nationalekonomen och filosofen Max Weber (1864–1920), som var en högt aktad forskare och ses som medgrundare till sociologin, och nobelprisvinnaren, fysikern, kemisten och filosofen Ostwald (1853–1932). Ostwald förespråkade tvärvetenskaplighet mellan natur- och samhällsvetenskaperna, men detta möttes av skarp kritik av Weber som försvarade vetenskapernas separation. Deras samtida forskarkollegor dömde till Webers fördel vilket fortsatte separera vetenskaperna. Ekologisk ekonomi är till sin vetenskapliga karaktär tvärvetenskaplig och bygger på natur- och samhällsvetenskapen. I slutet av 1950-talet fanns det andra prioriteringar i samhället och forskarvärlden som gjorde att andra frågeställningar uppmärksammades. Problem som finns i fältet för ekologisk ekonomi kom i skymundan, där

bland annat ekonomisk utveckling och miljöproblem.

Det var först i början av 1960-talet, när förändring av samtalsdiskursen och vetenskapen, som den moderna ekologiska ekonomin grundlades (Ropke (2004, s. 297). Ropke menar att utvecklingen av ekologisk ekonomi hittills har varit starkt påverkad av miljödiskursen. Rachel Carsons bok *Silent spring* år 1962 fick ett brett genomslag i den allmänna debatten och vanligt folk fick inblick i pesticiders farliga påverkan på miljön. Folkliga rörelser som uppmärksammade allmänheten på hot, såsom radioaktivt avfall och föroreningar i miljön, ökade trycket på västerländska samhällen att ta till åtgärder. Vidare resulterade detta i skapandet av rådgivande organ, bestående av experter som kunde bistå politikerna. Under slutet av 1960-talet diskuterade bland annat biologen Paul Ehrlich (1968) en nära förestående befolkningsökning som skulle äventyra försörjningsförmågan och skapa brist på livsmedel. Ropke (2004, s. 297) menar att detta är ett uttryck för malthusianism där man tror att livsmedelsproduktionen har nått sin kulmen och att det inte längre går att öka matproduktionen. Det här visade sig, likt tidigare, vara felaktigt då nya tekniska landvinningar gjorde möjligt att öka matproduktionen.

Vad den ekologiska ekonomin har utvecklats till idag kan Daly representera. Daly (1993, s. 811) menar att ekonomi är beroende av att ekosystemet alstrar resurser. Resurserna blir i sin tur grunden i det ekonomiska systemet, där produkter/tjänster produceras och konsumeras för att slutligen hamna på en deponi. Varje år görs större anspråk på ekosystemet för att producera dessa produkter/tjänster. När ekosystemet är överutnyttjat kommer det inte längre producera sådant som är vitalt för människors överlevnad. Daly (1993, s. 813) anser att det ekonomiska systemet måste underordnas det ekologiska och menar att jorden utvecklas utan tillväxt. Tidigare när ekonomiska system var, i jämförelse med idag, relativt små fungerade systemen. Enligt Daly (1993, s. 814) är hållbar ekonomi *steady state economy* vars skala är konstant och hålls på en nivå som inte förbrukar eller överutnyttjar jordens resurser. Resursutnyttjandet hålls istället på en nivå där jorden har förmåga att återskapa dessa resurser.

Jackson

Tim Jackson är idag professor i sustainable development (min översättning: hållbarutveckling) på Surreys universitet och direktör för ”Centre for the Understanding of Sustainable Prosperity” (Surrey university, 2016). Jackson har tidigare arbetat på Stockholms miljöinstitut där han var pionjär inom förebyggande miljöledningssystem, som ledde till publicerandet av ”Material Concerns: Pollution profit and quality of life” år 1996 (årtal inom parantes?). Vidare mynnade detta ut i hans arbete, med mätning av hållbarhet och livskvalité

på nationell och regional nivå. Jackson har under det senaste årtiondet arbetat med hållbar konsumtion och produktion i Storbritannien men även i andra länder. Jackson har varit rådgivare till flera brittiska departement men även till EU och andra NGO, *Non governmental organization*. Han har beskrivit det mycket komplexa förhållandet mellan ekonomisk tillväxt, välmående och hållbarhet. Mellan åren 2004–2011 ledde han Storbritanniens arbete för Sustainable Development Commission som kulminerade till Jacksons bok *Prosperity without Growth: economics for a finite planet* (2009).

Jackson beskrivs av Malmaeus (2011) som en samtida ekonom vars breda angreppssätt gör *no growth economy* mer lättillgänglig för beslutsfattare. Bokens genomslag kan till viss del ses som att under publiceringsåret 2009 pågick den värsta ekonomiska krisen på många år och därmed ökade det allmänna intresset för alternativa ekonomiska system. I Jacksons bok finns där förord, från en del, högt ansedda forskare inom ekologisk ekonomi. Herman Daly menar att Jacksons bok fyller ett viktigt tomrum (Jackson, 2009, s. xi). Daly menar att Jackson tar upp sådant som annars förbises i den akademiska litteraturen, bland annat om hur stor ekonomin är idag och vilka begräsningar den har i framtiden.

”But throughput is the relevant magnitude for answering the question about how big the economy is – namely how big is the economy’s metabolic flow relative to the natural cycles that regenerate the economy’s resource depletion and absorb its waste emissions, as well as providing countless other natural services? The answer is that the economic subsystem is now very large relative to the ecosystem that sustains it.” – Daly (Jackson, 2009, s. xi)

Mary Robinson menar att Jacksons största bidrag till ekologisk ekonomi är social rättvisa i förhållande till hållbarhet. Hon skriver: ”In a world of nearly 6.7 billion people, 4 billion still live without basic entitlements. By the middle of this century, when the population is expected to rise to over 9 billion, if the distribution of wealth on the planet remains so skewed, many more people will be impoverished.” (Jackson, 2009, s. xv) Jackson gör blick framåt och ifrågasätter vilka utmaningar som vi ställs inför i framtiden. Hur ska vi säkra alla människors rättigheter för en dräglig levnadsstandard med tak över huvudet, god hälsa, näring, arbete och ekonomisk säkerhet i en värld där ökad avskogning, brist på sötvatten, mat och drivmedel innebär ett hot för att tillgodose dessa behov? Robinson menar att det alltid är de fattigaste människorna som drabbas hårdast.

Syfte/frågeställning

Syftet

Syftet med den här textanalysen är att jämföra Wallersteins och Jacksons texter utifrån deras syn på det nuvarande ekonomiska systemet och möjlighet till ekonomisk frikoppling.

Frågeställningar

1. Hur ser Wallerstein respektive Jackson på det nuvarande ekonomiska systemet? Har de en enhetlig bild av vad systemet består av?
2. Vilka likheter och skillnader går att utläsa utifrån Wallersteins respektive Jacksons text avseende möjlighet till ekonomisk frikoppling?
3. Hur kan ekonomisk tillväxt ske, enligt Wallerstein och Jackson utan att nyttja en större del av jordens naturresurser?
4. På vilka sätt finns det möjlighet att upprätta en ekonomi där både människor och natur kan vara välmående?

Metod

Sekundäranalys

Jag använde mig av kvalitativ dataanalys jmf Bryman (2011, s. 511) beskriver den. Vidare menar han att det finns flera distinktioner mellan den kvalitativa respektive kvantitativa insamlingsmetodiken. En skillnad är att den kvantitativa datainsamlingen analyseras först när samtlig data är inhämtad medan den kvalitativa dataanalysen kan göras fortlöpande medan texten bearbetas och analyseras. Till en början användes delar av metoden grounded theory och dess kodning jmf Bryman (2011, s. 517) för att kategorisera den kontinuerligt insamlade data. Vid en tidpunkt fick jag på grund av tidsbegränsning avstanna mitt fortsatta kategoriserande och se över det insamlade materialet. Eftersom de utvalda böckerna, som skulle analyseras, tillhörde olika forskningsfält ville jag smälta av forskningsfrågorna så att dessa såväl kunde bli intressanta att arbeta med men även för att de skulle kunna bidra till vidare forskning. Följaktligen avgränsades frågorna till att endast behandla ekonomisk frikoppling. Textanalysen i det här arbetet kan jämföras med Brymans (2011, s. 534) sekundäranalys av kvalitativa data. Den här typen av datainsamling gör det möjligt för forskaren att göra nya tolkningar av tidigare obehandlad data.

Procedur

Jag inledde mitt analytiska arbete genom att göra två översiktliga inläsningar av varje text för att skapa mig en överblick av respektive material. Vid den tredje genomläsningen började jag en mer textnära läsning och ställde mig frågan: Vilket är det huvudsakliga budskapet som texterna vill förmedla? Under den tredje inläsningen antecknade jag sådant som jag tyckte karaktäriserade respektive text. Temat ”ekonomisk frikoppling” var något som jag tyckte förenade båda författarna. Vidare fanns en intressant diskussion kring ekonomisk frikoppling som gjorde att arbetet kunde fortskrida. Arbetsangreppssättet har varit att skildra miljöproblem och ekonomisk tillväxt ur ett bredare perspektiv för att därefter beskriva ekonomisk frikoppling från ett smalare perspektiv.

Material

Jag valde att skriva en textanalys där jag skulle jämföra vilka problem som Jackson (2009) *Prosperity without growth* och Wallerstein (2004) *Introduction to world systems analysis* anser finns i dagens ekonomiska system. Jag ville undersöka ett system som båda författarna inte anser har någon övre gräns för den ekonomiska expansionen och har lett och kommer att leda till miljöproblem. Till en början var den exakta frågeställningen oklar men jag kände mig säker på att det fanns något intressant, och ur miljövetarsynpunkt viktigt, att diskutera.

Definition av ekonomisk frikoppling

Det engelska uttrycket decoupling används i det vetenskapliga språket men dess användning skiljer sig mellan olika författare. Gupta (2015, s. 510) menar att ”The term decoupling refers to breaking the link between ‘environmental bads’ and ‘economic goods’.” Vidare anser Gupta (2015, s. 510) att ”Decoupling is an important concept for the analysis of sustainable development. Without decoupling, continuing and increasing economic growth in developed and developing countries would come with ever-increasing environmental pressures.” För att det framöver ska vara möjligt med fortsatt ekonomisk utveckling måste en ekonomisk frikoppling genomföras där den ekonomiska tillväxten separeras från naturresursanvändning, enligt Gupta. Gupta definierar ekonomisk frikoppling som brytning mellan miljöproblem och de positiva effekter ekonomisk tillväxt ger. Schandl et. al. (2016, s. 46) menar att ”... economic growth and human wellbeing need to be decoupled from escalating resource use and negative environmental impacts in order to secure long-term sustainability for humankind.” Schandl et. al. vidhåller Guptas definition av ekonomisk frikoppling men breddar begreppet genom att inkludera human wellbeing (min översättning: Människors välbefinnande). Schandl et. al. (2016, s. 52) definierar mänskligt välbefinnande som en tillvaro där människor har drägliga levnadsvillkor utan att öka trycket eller äventyra miljön. Jag definiera ekonomisk frikoppling som en process där ekonomisk tillväxt sker på alltjämt minskat anspråk av naturresurser men inte hellre på allvarlig bekostnad av människas välbefinnande.

Resultat

Jackson

Ekonomisk frikoppling

Jacksons svar på mina frågor genererar i ett mycket stort material eftersom frågan är central för Jacksons bok. I relation till min valda definition av ekonomisk frikoppling delar jag in Jacksons svar i två huvudsakliga delar, dels en indirekt diskussion om materiella tings betydelse för att åstadkomma ekonomisk tillväxt men även dess betydelse för att skapa välfärd och välstånd. Jackson för en diskussion om frikoppling av naturresurser i tillverkningsprocesser och tillägnar ett helt kapitel med titeln ”the myth of decoupling” där han definierar frikoppling som:

”The conventional response to the dilemma of growth is to appeal to the concept of ‘decoupling’. Production processes are reconfigured. Goods and services are redesigned. Economic output becomes progressively less dependent on material throughput. In this way, it is hoped, the economy can continue to grow without breaching ecological limits – or running out of resources.”
– Jackson (2009, s. 67).

Jackson försöker bringa klarhet ifall det är möjligt att effektivisera tillverkningsprocesser, utan att de överskrider svåridentifierbara ekologiska gränser. De materiella behoven måste samtidigt i framtiden kunna tillgodose upp till nio miljarder människor. Jackson frågar sig: ”Is it really possible for a strategy of ‘growth with decoupling’ to deliver ever-increasing incomes for a world of 9 billion people and yet remain within ecological limits?” Jackson (2009, s. 68). Jackson menar att all produktion och konsumtion ger upphov till koldioxidutsläpp, CO₂, därför är IPCC:s (2007), *intergovernmental panel on climate change*, målsättning om att stabilisera koldioxidekvivalenter vid 450 ppm, *parts per million*, central i Jacksons tankar. IPCC:s målsättning blir ett riktmärke för om ekonomisk frikoppling ska kunna anses vara genomförbar. ”In the case of climate change, for instance, absolute reductions in global carbon emissions of 50–85 per cent are required by 2050 in order to meet the Intergovernmental Panel on Climate Change’s (IPCC’s) 450 ppm stabilization target.” (Jackson, 2009, s. 67). I ett idealt och önskvärt scenario kommer ekonomisk frikoppling tillåta fortsatt ekonomisk tillväxt samtidigt som negativa aspekter av denna, såsom resursförbrukning och koldioxidutsläpp, minskar (Jackson, 2009, s. 67). Han presenterar två olika ekonomiska frikopplings-teorier kallade relativ- och absolut ekonomisk frikoppling.

“It’s vital here to distinguish between ‘relative’ and ‘absolute’ decoupling. Relative decoupling refers to a decline in the ecological intensity per unit of economic output. In this situation, resource

impacts decline relative to the GDP. But they don't necessarily decline in absolute terms. Impacts may still increase, but at a slower pace than growth in the GDP." – Jackson (2009, s. 67).

Den relativa ekonomiska frikopplingen syftar till att producera fler varor fast med minskad resursanvändning och utsläpp per producerad enhet. Ifall den totala produktionsmängden ökar kommer även den relativa resursbelastningen att öka. Faktiska bevis för detta är svåra att finna men det finns lyckade exempel, den globala energiintensiteten har sedan år 1970 fram till år 2009 minskat med 33 % där den största skillnaden sågs i länderna som är medlemmar i OECD, *Organisation for Economic Co-operation and Development* Jackson (2009, s. 69). Enligt Jackson tillhör OECD länderna de industriellt utvecklade länderna. Minskningen var inte lika tydlig i länder som inte är medlemmar i OECD, där det funnits en viss ökning av koldioxidutsläpp i början av 2000-talet. Relativ ekonomisk frikoppling menar Jackson inte kommer att vara tillräcklig för att kunna skapa en hållbar ekonomi men kan ses som ett tecken på att utvecklingen går i rätt riktning.

Enligt Jackson (2009, s. 67) kommer absolut ekonomisk frikoppling krävas för att ekonomin ska hålla sig inom jordens ekologiska gränser. "The situation in which resource impacts decline in absolute terms is called 'absolute decoupling'. Needless to say, this latter situation is essential if economic activity is to remain within ecological limits." Absolut ekonomisk frikoppling är ett scenario där ekonomisk tillväxt blir oberoende av naturresurser och inte bidrar med koldioxidutsläpp. Jackson menar att det tyvärr inte finns några lyckade exempel som tyder på att detta sker. Enligt

Jackson (2009, s. 74) har användning av ädliga metaller ökat sedan år 1990, exempel järnmalm, bauxit, koppar och nickel och zink, se bild 1. Jackson menar att det har skett en ökad konsumtion av ädliga metaller som ökar i snabbare takt än BNP. Han ser kopplingar till utvecklingsländer som Kina där det finns ett behov av att bygga ut bland annat infrastrukturen. Jackson menar att resursökning även sker i cementproduktion:

"Worldwide cement production has more than doubled since 1990, surpassing growth in world GDP by some 70 percentage points. Global resource intensities (the ratios of resource use to GDP), far from declining, have increased significantly across a range of non-fuel minerals.

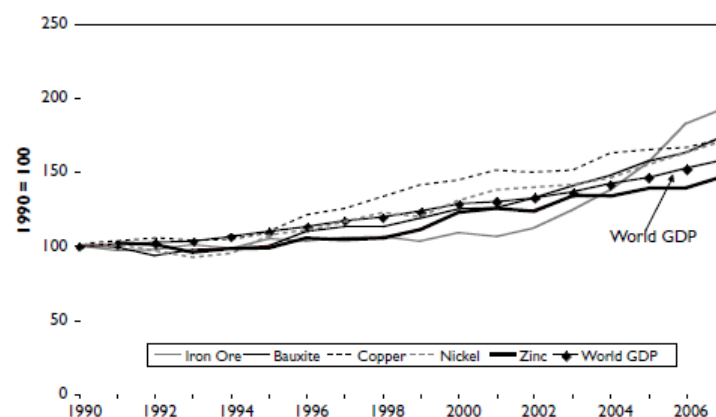

Figure 5.5 Global trends in primary metal extraction: 1990–2007¹²

Bild 1 Metallutvinning 1990–2007. Jackson (2009, s 74)

Resource efficiency is going in the wrong direction. Even relative decoupling just isn't happening." Jackson (2009, s. 75)

Enligt Jackson finns det inte många indicier på att någon typ ekonomisk frikoppling sker i någon större omfattning. Ett vanligt förekommande antagande är att ekonomisk tillväxt i ett land på sikt leder till resursminskning och minskade utsläpp (Jackson, 2009, s. 76). Sådana samband syns bara på lokalnivå där miljöföroreningar, såsom surt regn, svaveldioxid, minskar när samhället genomgår ekonomisk utveckling. Utsläpp som har global påverkan, som exempelvis koldioxid, minskar inte när ekonomier utvecklas. "And it simply doesn't exist at all for key indicators of environmental quality such as carbon emissions, resource extraction, municipal waste generation and species loss." Jackson (2009, s. 76). Enligt Jackson finns det en förhoppning om att övergångsfasen från utvecklingsland till utvecklat land även ska ha en dimension av materiell frikoppling men "... Much of the growth that is desperately needed in developing countries is inherently material in nature." – Jackson (2009, s. 122). Ekonomisk utveckling består dels av en oersättlig mängd av resurser som inte ser ut att kunna ersättas av något annat. Jackson menar att idén om att ekonomisk tillväxt, såsom den fungerar idag, kan "slå sig" fri från behovet av naturresurser är i grunden felaktig och ej genomförbar.

Mänskligt välbefinnande

Enligt Jackson finns det konventionella sanningar i den moderna ekonomin, där välstånd kvantifieras och mäts utifrån monetära värden och mått såsom BNP, bruttonationalprodukt (Jackson 2009, s. 3). BNP brukar användas av ekonomer för att mäta den ekonomiska aktiviteten i vanligtvis ett land. Enligt den här uppfattningen förbättras det allmänna välståndet genom ökad ekonomisk tillväxt, som i teorin ger högre inkomstnivåer. Det här innebär större valmöjligheter som i sin tur ger ökad livskvalité. Jackson menar att ekonomiska mått som har ökat BNP har tagit över definitionen och blivit synonymt med välstånd, vilket enligt honom är fullständigt fel. För att skapa sig en klar bild om hur Jackson menar att mänskligt välbefinnande och välstånd ska vara möjlig, måste vi återgå till grunden. Läsaren kunde i Jacksons diskussion om relativ respektive absolut frikoppling se att det fanns mycket svaga bevis på att något av de fungerar. En framtida ekonomi måste rätta sig efter och erkänna att jorden har ändliga resurser och med en framtida förväntad ytterligare befolkningsökning. Jackson (2009, s. 3) ställer sig frågan: "What can prosperity possibly look like in a finite world, with limited resources and a population expected to exceed 9 billion people within decades?" Den här frågan ringar in bokens mest centrala tema och är viktig för att kunna närma sig Jacksons syn på mänskligt välbefinnande.

Enligt Jackson (2009, s. 45) måste ett ”hållbart”, mänskligt välbefinnande skapas där hänsyn tas till att jorden har begränsade resurser som exempelvis fossila bränslen, sötvatten, landyta etc. Vidare måste vi även erkänna att vi människor har ett ansvar att förvalta ekosystemens återskapande förmåga, biologisk mångfald av arter, atmosfären, jordar och haven. Jackson återkommer till att vi måste vara varsamma eftersom vi ännu inte vet jordens begränsningar för irreversibel skada. Om vi struntar i dessa ännu okända och oklara gränser, riskerar vi framtida generationers möjligheter från att kunna åtnjuta ett materiellt välstånd. Jacksons definition av välfärd har flera dimensioner, även icke materiella.

”To do well is in part about the ability to give and receive love, to enjoy the respect of our peers, to contribute usefully to society, to have a sense of belonging and trust in the community, to help create the social world and find a credible place in it. In short, an important component of prosperity is the ability to participate meaningfully in the life of society.” Jackson (2009, s. 189)

Jackson menar att detta återspeglar den mänskliga naturen och att det är något som alla människor i någon mån vill uppnå. Människor vill bli uppskattade, älskade, känna tillhörighet och vara betydelsefulla.

Materiella definitionen

Jackson (2009, s.189) diskuterar mänsklighetens förmåga till att blomstra.

För att kunna skapa en ny definition av välfärd menar Jackson att vi måste ta inspiration från andra ämnesområden än ekonomin. Jackson tittar närmare på psykologi, sociologi men även religiösa och traditionella uppfattningar. Enligt Jackson finns det en grundläggande materiell dimension i samtliga. Människor behöver vatten och mat för att hålla sig nära men även kläder och tak över huvudet. Ovan nämnda är materiella basbehov.

För att ytterligare vidga förståelsen av materiellt behov lånar Jackson (2009, s. 37) nationalekonomen Amartya Sen (1984) två olika förklaringar av materiella tings betydelse. Sen diskuterar bland annat opulence (min översättning: Överflöd). Jackson (2009, s. 37) redogör för Sen argumentet ”Opulence refers to the ready availability and steady throughput of material commodities. An increase in the volume flow of commodities represents an increase in prosperity. The more we have the better off we are, in this view.” Enligt överflödsteori upplever vi ett större välstånd när vi har större kvantitet av varor. Jackson har invändningar mot detta antagande och menar att det generellt inte är sant. Han diskuterar avtagande marginell nytta vid ökade kvantiteter. Jackson (2009, s. 38) ger exempel ”When you’ve had no food for months and the harvest has failed again, any food at all is a

blessing. When the American style fridge-freezer is already stuffed with overwhelming choice, even a little extra might be considered a burden”. Kvantitet är inte samma som kvalité, överflöd av mat eller andra varor innebär inte högre tillfredsställelse.

Sens andra karaktärsdrag för materiella ting är utility (min översättning: Nyttan). Sen diskuterar nytta i termer av i vilken utsträckning som varorna ger tillfredsställelse. Sen (1984) menar att varor idag inte längre täcker endast grundläggande behov utan även bidrar med psykologiska värden som identitetsskapande, tillhörighet och inget hopp. Ekonomer försöker sätta monetära värden på psykologisk tillfredsställelse men det är svårare att göra än på en fysisk produkt. Jackson (2009, s. 39) frågar sig ” What is the ‘psychic satisfaction’ from an iPhone? A new bicycle? A holiday abroad? A birthday present for a lover? These questions are practically impossible to answer.” Jackson summerar Sens resonemang, med vilket han menar är Sens nyckelfrågor:

”Are they well nourished? Are they free from avoidable morbidity? Do they live long?” he asks. ‘Can they take part in the life of the community? Can they appear in public without shame and without feeling disgraced? Can they find worthwhile jobs? Can they keep themselves warm? Can they use their school education? Can they visit friends and relations if they choose?’ Jackson (2009, s. 44)

Dessa och liknande frågor menar Sen att vi måste ställa oss själv även om de materiella basbehoven är en oundviklig faktor för att uppnå välbefinnande.

Konsumtionslogiken

Som vi har sett menar Jackson att det finns ett grundläggande behov av materiella varor men behovet för att uppnå mänskligt välbefinnande täcks av en relativt liten konsumtion. Det finns dock marknadskrafter som försöker bevara eller öka den materiella konsumtionen. Däribland utnyttjas psykologiska och sociala egenskaper som Jackson beskrev tidigare. Exempelvis tillskrivs produkter egenskaper, Jackson (2009, s. 52) kallar det ”language of goods” där varor skapar värden. Produktnyheter menar Jackson (2009, s. 97) skapar ”habegär” hos konsumenterna och blir ett av flera verktyg i jakten på ekonomisk expansion. Producenterna uppmuntras av stater att öka sina vinster och sälja fler produkter, något Jackson ser som en ohelig allians. Det här har lett till att producenterna väljer att minska sina produkters livslängder och hållbarhet, något som går i helt fel riktning för att uppnå resursminskning. “The throw-away society is not so much a consequence of consumer greed as a structural prerequisite for survival. Novelty has become a conscript to the drive for economic expansion.” (Jackson, 2009, s. 97). Det har blivit svårt att separera ”slit-och-släng”-

kulturen från ekonomin eftersom den har blivit en nödvändighet för att det ekonomiska systemet ska överleva. Jackson använder sig av antropologen Grant McCracken (1990) som har studerat fenomenet om hur produkter tilltalar människor.

”...Anthropologist Grant McCracken, provide us with a tangible bridge to our highest ideals. They fail, of course, to provide a genuine access to those ideals, but in failing they leave open the need for future bridges and so stimulate our appetite for more goods. Consumer culture perpetuates itself here precisely because it succeeds so well at failure!” (Jackson, 2009, s. 100)

Konsumentkulturen baseras, enligt McCracken, på att varor endast under en kortare tid ger känsla av att vi når våra ideal och uppnår lycka. Jackson (2009, s. 100) lyfter även fram psykologen Philip Cushman (1990) som diskuterar ”empty self” (min översättning: Det tomma jaget), ett tomt inre som ständigt måste tillfredsställas med nya produkter. Cushman menar att det finns ett väl utarbetat system som ytterligare försöker att öka denna konsumtion. Jackson summerar Cushman:

”Rather, what emerges from this analysis is that the empty self is itself a product of powerful social forces and the specific institutions of modern society. Individuals are at the mercy of social comparison. Institutions are given over to the pursuit of consumerism. The economy is dependent on consumption for its very survival.” (Jackson, 2009, s. 101)

Jackson (2009, s. 98) menar inte att det här betyder att alla materiella produkter ger kortvarig ”lycka” utan att vissa kan ge livslång glädje, förkroppsliga minnen, identitet eller grupptillhörighet och bidrar därmed till vad Jackson kallar prosperity (min översättning: Välstånd). Det finns även mottrender där människor stålsätter sig och väljer aktivt att inte delta i konsumtionshetsen vars prioriteringar tillåter kortare arbetstider och dessa människor kan istället prioritera aktiviteter som skapar välstånd.

”Against the surge of consumerism, there are already those who have resisted the exhortation to ‘go out shopping’, preferring instead to devote time to less materialistic pursuits (gardening, walking, enjoying music or reading, for example) or to the care of others. Some people (up to a quarter of the sample in a recent study) have even accepted a lower income so that they could achieve these goals.” (Jackson, 2009, s.149)

Jackson menar att det finns människor som har möjlighet att förkorta sin arbetstid för att kunna ägna mer tid åt rekreationella aktiviteter.

”Physical and mental health matter. Educational and democratic entitlements count too. Trust, security and a sense of community are vital to social well-being. Relationships, meaningful employment and the ability to participate in the life of society appear to be important almost everywhere. People suffer physically and mentally when these things are absent. Society itself is threatened when they decline.” (Jackson, 2009, s. 47)

Att aktivt kunna bidra till samhället är viktigt för att kunna känna välbefinnande, detta sker genom olika typer av interaktioner exempelvis genom betalt arbete. Möjligheten till att få ett arbete är dock beroende av att ekonomin ”går bra”. Jackson menar att det ekonomiska systemet är ytterst känsligt för lågkonjunktur. Vid lågkonjunktur hamnar tidigare arbetare utanför arbetslivet och mister en del av sitt välbefinnande (Jackson, s. 63). Kapitalistiska ekonomier prioriterar ofta effektiviseringar i produktion. Det här sker till exempel genom tekniska förbättringar, som innebär att fler saker kan produceras med samma arbetsinsats. Effektiviseringar leder till minskade arbetskostnader som kan minska priset för slutkonsumenten, vilket innebär att aktören blir än mer konkurrenskraftig på marknaden. Pondera att en arbetare producerar en enhet under varje arbetspass. Efter att en teknisk förbättring införs kan arbetaren producera två enheter per pass. Om ekonomin expanderar tillräckligt fort kommer efterfrågan på varor att öka och andelen arbetstillfällen vara kvar på samma nivå. Om den ekonomiska expansionen av någon anledning stannar av, kommer efterfrågan på varor att minska samtidigt som effektiviseringar implementeras. Vidare resulterar detta i att fler personer blir arbetslösa. De arbetslösa kommer att ha sämre köpkraft vilket ytterligare kommer minska efterfrågan. Det kan leda till en lågkonjunktur, en nedåtgående spiral utan slut.

Jackson (2009, s. 133) menar att i en framtida hållbar ekonomi måste den ekonomiska tillväxten avta samtidigt som den internationellt konkurrensutsatta marknaden kräver att tekniska innovationer, och även andra typer av förbättringar, ständigt görs. Effektiviseringar är även viktiga ur en materiell- och energisynpunkt. Det här innebär att det totala behovet av arbetskraft över tid kommer fortsätta att minska. I en sådan ekonomi kommer behovet av arbete vara mindre än tidigare. Jackson föreslår att om den totala arbetsmängden sprids ut på hela befolkningen kommer den att jämnas ut. För individen innebär detta färre arbetstimmar, kortare arbetsvecka och mer fritid.

”If labour productivity increases overall, then the only way to stabilize output is for the total hours worked by the labour force to fall. In a recession this typically leads to unemployment. But there is another possibility here. We could also systematically set about sharing out the available work

more evenly across the population. Essentially, this means reduced working hours, a shorter working week and increased leisure time.” Jackson (2009, s. 134)

Enligt Jackson (2009, s. 35) måste en ny definition av välbefinnande skapas. Jackson definierar välbefinnande som ”one in which it is possible for humans beings to flourish, to achieve greater social cohesion, to find higher levels of well-being and yet still to reduce their material impact on the environment.” Jacksons välbefinnandefinition har, till skillnad från den konventionella sanningen, fler bottnar där ekonomin inte har en primär betydelse.

Med Sens argumentation om materiella tings betydelse definierar Jackson (2009, s. 45) vad ”prosperity” innebär. Jackson (2009, s. 45) menar att vi måste ta i beaktan att det finns ett behov av materiella ting och att dessa spelar roll. Utöver behovet av materiella ting måste vi ta hänsyn till jordens ekologiska begränsningar. ”The first is the finite nature of the ecological resources within which life on earth is possible. These resources include the obvious material ones: fossil fuels, minerals, timber, water, land and so on. They also include the regenerative capacity of ecosystems, the diversity of species and the integrity of the atmosphere, the soils and the oceans.” (Jackson, 2009, s. 45).

I en värld av ändliga och återskapande resurser menar Jackson att människan måste erkänna att det finns begränsningar i vilken utsträckning det finns möjlighet att använda dessa resurser. För att säkerställa att de här resurserna även finns tillgängliga för nästa generation måste vi vara säkra på vart jordens gränser går. Jackson (2009, s. 45) poängterar att ”The bigger the global population the faster we hit the ecological buffers, the smaller the population the lower the pressure on ecological resources. This basic tenet of systems ecology is the reality of life for every other species on the planet.”

Wallerstein

Världssystemet

Wallerstein för ingen tydlig eller direkt diskussion om vilka värden en god ekonomi ska ha. Han menar tvärtom att det ekonomiska systemet är i sig självt ont och kan inte förändras. Med en sådan utgångspunkt kan forskaren inte förvänta sig att författaren presenterar några lösningar, vilket han inte hellre gör. Wallersteins text bygger på grundantagandet att det moderna världssystemet kommer att försvinna inom en snar framtid och ersättas av ett framtida system som vi idag inte känner till.

”The period of transition from one system to another is a period of great struggle, of great uncertainty, and of great questioning about the structures of knowledge. We need first of all to try

to understand clearly what is going on. We need then to make our choices about the directions in which we want the world to go. And we must finally figure out how we can act in the present so that it is likely to go in the direction we prefer.” (Wallerstein, 2004, s. 90)

Vägen fram till denna punkt menar Wallerstein handlar om att identifiera i vilken riktning vi vill att utvecklingen ska ta framöver? Wallerstein svarar aldrig på frågan utan hans text bygger upp till den. Istället fokuserar han på, och ger kritik till, de nuvarande världssystem där han diskuterar komponenter som inte ska ingå i ett framtida system.

Enligt Wallerstein består det moderna världssystemet av flera institutioner och är i grunden kapitalistiskt av Wallerstein kallad ”Capitalist world-economy”. ”It is the argument of this book that a WORLD-ECONOMY must necessarily be capitalist, and that capitalism can only exist within the framework of a world economy. Hence, the modern world-system is a capitalist world-economy.” (Wallerstein, 2004, s. 92). Det här system har funnits under de senaste tvåhundra åren där kapitalackumuleringen har högsta prioritering. “The imperative of the endless accumulation of capital had generated a need for constant technological change, a constant expansion of frontiers-geographical, psychological, intellectual, scientific.” (Wallerstein, 2004, s. 2). Den kapitalistiska världsekonomin påverkar enligt Wallerstein alla människor och platser och den drivs av producenter som inte slutar förrän hela jorden är inorporerad under den. För att världssystemet ska fungera krävs det att det finns ett samarbete mellan dessa institutioner.

“We have been saying that this world-system has had many institutions- states and the interstate system, productive firms, households, classes, identity groups of all sorts-and that these institutions form a matrix which permits the system to operate but at the same time stimulates both the conflicts and the contradictions which permeate the system. We have been arguing that this system is a social creation, with a history, whose origins need to be explained, whose ongoing mechanisms need to be delineated, and whose inevitable terminal crisis needs to be discerned.”
Wallerstein (2004, s. x)

Enligt Wallerstein (2004, s. 86) är globalisering en central del för att möjliggöra världskapitalismen, där det råder fritt utbyte av kapital och naturresurser. Under senare decennier har bland annat den dåtida amerikanska presidenten Reagan och brittiska premiärministern Thatcher varit stora förespråkare av denna ekonomiska politik kallad neoliberalism. Under den ekonomiska krisen i början av 1970-talet drabbades alla nationer. Kommunistiska stater, som annars strävar efter att vara oberoende av andra stater, blev tvungna att öppna upp sina gränser och tillåta kapitalistiska stater att investera i deras industrier och blev därmed en del av globaliseringen.

Wallerstein (2004) menar att världen, grovt indelad, består av centrum, de industrialiserade länderna och periferin, utvecklingsländerna. Systemet är hierarkiskt och den överordnade prioriteringen är att ackumulera kapital som bygger på centrums exploatering av periferin. Wallerstein beskriver hur olika ekonomiska aktiviteter tar plats i olika zoner, han skriver:

”The axial division of labor of a capitalist world-economy divides production into core-like products and peripheral products. Core-periphery is a relational concept. What we mean by core-periphery is the degree of profitability of the production processes. Since profitability is directly related to the degree of monopolization, what we essentially mean by core-like production processes is those that are controlled by quasi-monopolies. Peripheral processes are then those that are truly competitive. When exchange occurs, competitive products are in a weak position and quasi-monopolized products are in a strong position. As a result, there is a constant flow of surplus-value from the producers of peripheral products to the producers of core-like products. This has been called unequal exchange.” (Wallerstein, 2004, s. 28).

Wallerstein delar in produkter i olika lönsamhets kategorier beroende på i vilken utsträckning de är monopoliserade, där det finns en eller ett fåtal producenter. Wallerstein (2004, s. 28) menar att det är viktigt att särskilja tillverkningsprocesser från enskilda länder men att monopoliserade produkter tenderar att tillverkas i ett fåtal ”rika” länder. Det har förekommit mycket kritik om att en oreglerad handel skulle vara gynnsam för alla inblandade parter. Ekonomen David Ricardo som diskuterar ”comperative advantage” (min översättning: Liknande fördelar) menar att om länder producerar produkter som de är mest lämpade för att tillverka kommer det att gynna marknaden. Det här innebär att den totala produktionen ökar, den så kallade Ricardo-modellen. Detta synsätt är en förenkling och bortser från andra aspekter. Wallerstein menar att Ricardo-modellen inte tar hänsyn till att det i handelssituation finns minst två parter, där en part alltid kommer att tjäna mer på utbytet, kallat unequal exchange (min översättning: Ojämnt utbyte) (Wallerstein, 2004, s. 12). Vidare kallar Wallerstein detta för ”surplus values” (min översättning: mervärde), vilket bland annat innebär att rika länder kan diktera handelsvillkoren så att de är fördelaktiga för dessa länder.

”The strong states, which contain a disproportionate share of core-like processes, tend to emphasize their role of protecting the quasi-monopolies of the core-like processes. The very weak states, which contain a disproportionate share of peripheral production processes, are usually unable to do very much to affect the axial division of labor, and in effect are largely forced to accept the lot that has been given them.” (Wallerstein, 2004, s. 29)

Länderna som brukar beskrivas som en del av periferin har mycket begränsade möjligheter att påverka denna arbetsindelning och tvingas att acceptera sin plats i systemet.

Naturresurser

Wallerstein gör en mycket kort diskussion om naturresurser. Han menar att världssystemet prioriterar kortsiktiga vinster och bortser från resurstillgänglighet under ett längre perspektiv. Naturresurser är en kostnadspost och när de lättextraherade resurserna är slut flyttas produktionen till ett annat område där resurserna är lättare att utvinna. Vidare skulle det annars krävas dyr teknik för att fortsätta extraktionen av alltmer svårtillgängliga resurser.

”The problem of renewal of raw materials is a parallel problem. The purchaser of raw materials is normally uninterested in their long-run availability. And sellers are notoriously ready to subordinate long-run viability to short-run gains.” (Wallerstein, 2004, s. 81).

Kärnan och periferin

Wallerstein (2004) menar att kapitalisterna ständigt försöker att öka kapitalackumulering genom att höja försäljningsmarginalerna på sina produkter och samtidigt försöka skapa så nära monopolliknande situationer som möjligt. Enligt Wallerstein (2004, s. 79) finns det tre kostnadskategorier som producenter måste anpassa sig till i alla länder: Ekonomisk ersättning till arbetarna, råmaterialomkostnader och skatt till regeringen i det land där företaget verkar. Wallerstein menar att systemets överlevnad, som nämnts tidigare, bygger på expansion till tidigare icke-integrerade områden i världen.

Enligt Wallerstein ser löneförhandlingen mellan arbetsgivare och arbetstagare olika ut beroende på hur desperata respektive grupp är. Har en arbetare meriterande kunskaper har hen bättre utgångsläge i sin löneförhandling. Plågas regionen av arbetslöshet kan arbetsgivaren ge sämre arbetsvillkor men ändå anställa önskvärda arbetare. Oftast växer fackföreningar fram i regioner där industriell produktion och utbildningsväsende har varit närvarande under några år. Fackföreningars kunskap ökar om lönevillkor på andra platser höjs och därmed kan de kräva mer av arbetsgivaren. Wallerstein (2004, s. 80) menar att ju längre dem här fackföreningarna kan verka i ett område desto bättre villkor kan dessa skaffa vid löneförhandlingar. Wallerstein menar att när arbetarnas krav och löneersättning ökar har företaget två möjligheter. Företagets primära syfte är att ha så hög marginalvinst som möjligt, detta genom att antingen hota att flytta fabriken till en annan plats och skrämja fackföreningen till att fortsätta acceptera en lägre ersättningsnivå. En annan möjlighet är att förflytta delar av verksamheten till en annan plats där löne- och materialkostnaden är lägre, en periferi zon, Wallerstein (2004, s. 81) kallar denna taktik för ”runaway factory” (min översättning: fabriksflykt). Enligt Wallerstein (2004, s. 80) är det kapitalistiska systemet inte

uppbyggt för att etablera långvariga ”hållbara” relationer. Enligt Wallerstein kännetecknas perifera zoner av den rurala landsbygden med begynnande urbanisering och människor som tidigare har ägnat sig åt självförsörjning eller småskalig industriellproduktion. Industrier som etablerar sig i periferin kan erbjuda högre inkomstnivåer till arbetarna och på så sätt öka statens inkomster. Industrierna blir på så vis attraktiva för staten. Det beroende som initialt uppstår mellan företag och arbetare är inte ömsesidigt utan är till företagets fördel. Maktbalansen menar Wallerstein är föränderlig och inom några år efter företagsetableringen kommer arbetarna, likt tidigare, organisera sig i en fackförening och kräva bättre villkor. Producenterna ställs återigen inför beslutet att prova samma taktik som tidigare och förflyttar produktionen till en ny periferi zon, cykeln börjar sedan om på nytt. Wallerstein menar att den kapitalistiska ekonomin är cyklisk och kommer alltid att jaga de lägsta produktions- och arbetskostnaderna. Wallerstein (2004, s. 81) menar att dessa kostnader har hitintills kunnat förskjutas in till de perifera zonerna. Wallerstein menar att de rurala zonerna blir allt färre och därmed minskar möjligheterna att omlokalisera verksamheterna till områden där det finns billig arbetskraft, låga materialomkostnader och skatter.

Socialiseringen och universalnormerna

Världssystemet behöver arbetare för att fungera. Arbetare som jobbar på industrierna kallar Wallerstein (2004, s. 32) för proletärer, som är lönearbetare och saknar andra typer av inkomster. Nästan alla arbetare befinner sig i det som Wallerstein kallar för ”household structures” (min översättning: Hushållsstrukturer), bestående av tre till tio personer av båda könen, i olika åldrar. En typ av hushållsstruktur är en traditionell familjebildning men även andra typer av sammanslutningar. Hushållets primära funktion är att tjäna inkomster till hushållet och dela på den gemensamma konsumtionen. Wallerstein (2004, s. 32) menar “Wage-income has the advantage to the employer that it is "flexible" (that is, continued work is a function of the employer's need), although the trade union, other forms of syndical action by workers, and state legislation have often limited employers' flexibility in many ways.” Det finns ofta arbetsskyddslagstiftning som gör att arbetaren inte lämnas helt maktlös. Arbetaren kan aldrig räkna med en trygg inkomst utan är helt utlämnad till arbetsgivarens behov. Under perioder då arbetsgivaren inte är i behov av arbetaren får denna klara sig på egen hand. Större tekniska genombrott gör även att producenter drastiskt kan minska arbetsstyrkan (Wallerstein, 2004, s. 35).

Wallerstein menar att hushållen befinner sig i olika klasser och strävar efter att skapa ett homogent hushåll där individerna delar på samma ideal. Enligt Wallerstein föds individer in i hushållen och uppfostras efter hushållsstrukturens ideal. Det är först senare som

individen, med stor svårighet, kan bryta sig ur den och ansluta sig till hushåll av annan klass, med andra ideal (Wallerstein, 2004, s. 36). Hushållen strävar efter en homogen identitet och vill ha respekt av andra hushåll som tillhör samma klass, det benämner Wallerstein (2004, s. 36) som "status-group" (min översättning: Statusgrupper). "Identities" (min översättning: Identiteter) är hur hushållet uppfattar sig själva. Hushållen är oftast mycket konservativa i den bemärkelse att de inte är förändringsbenägna. För att bevara den gemensamma identiteten, kan vissa hushåll acceptera nya sociala ordningar, exempelvis homoäktenskap. Enligt Wallerstein är hushållsstrukturerna viktiga för det moderna världssystemet:

"Households serve as the primary socializing agencies of the world system. They seek to teach us, and particularly the young, knowledge of and respect for the social rules by which we are supposed to abide. They are of course seconded by state agencies such as schools and armies as well as by religious institutions and the media. But none of these come close to the households in actual impact." (Wallerstein, 2004, s. 37).

Världssystemet är, enligt Wallerstein, i mycket hög grad beroende av hushållets socialiseringsfunktion, där främst de yngre individerna lär sig att respektera den sociala hierarkin. Wallerstein menar att hushållen har ett avgörande inflytande på att lära ut denna sociala ordning. Socialiseringen fungerar som bäst när hushållet har en homogen identitet. Under de senaste decennierna har dock många individer frångått de traditionella hushållen, därav har det blivit svårare för hushållen att lära ut respekten för världssystemet eftersom de inte längre lika effektivt socialiseras till densamma. Wallerstein menar att individer som inte känner samhörighet med befintliga, accepterade hushåll och inte respekterar världssystemets institutioner kallas "antisystemic identities" (min översättning: Asymmetriska identiteter). Dessa identiteter består av en heterogen blandning av grupper med ibland helt skilda intressen. Tidigare har denna typ av motsystem fungerat för världssystemet som en ventilerande kraft och skapat stabilitet "offering an outlet for restless spirits, provided that the overall system is in relative equilibrium" (Wallerstein, 2004, s. 37). Missnöje som finns med systemet kanaliseras i de antisymmetriska grupperna. För att världssystemet ska fortsätta att fungera som de har gjort tidigare är det av vikt att socialiseringsprocessen fungerar och att individerna lär sig att acceptera hierarkierna. Wallerstein menar att strömningar till de antisymmetriska grupperna är tilltagande och stör idag ordningen i världssystemet. Det kommer på sikt innebära en genomsnittlig försämring i att lära ut respekten till världssystemets institutioner och tillslut leda till dess fall.

Världssystemet innehåller två typer av värdesystem och Wallerstein menar att det pågår en ständig kamp mellan dessa. Världssystemet premierar universalism "Universalism is the assertion that there exist generalizations about human behavior that are universal, that is, that are true across space and time [...]" (Wallerstein, 2004, s. 98). Universalism menas med att alla står lika inför lagen och bedöms utifrån individuell skicklighet och meriter. Den står i kontrast till vad Wallerstein kallar partikulära preferenser eller anti-universalism. Vidare innebär det att människor bedöms exempelvis utifrån etnicitet, religiös tillhörighet och sexuella preferenser.

"Universalism is a theme prominently associated with the modern world-system. It is in many ways one of its boasts. Universalism means in general the priority to general rules applying equally to all persons, and therefore the rejection of particularistic preferences in most spheres. The only rules that are considered permissible within the framework of universalism are those which can be shown to apply directly to the narrowly defined proper functioning of the world-system." (Wallerstein, 2004, s. 38).

Universalism handlar inte om att världssystemet har en inbyggd rättvisaspekt utan snarare ett förhållningssätt där kunskaper och meriter värderas högre än religiös och etnisk tillhörighet eftersom det förhoppningsvis ökar produktiviteten och i förlängningen ökar kapitalackumuleringen. Wallerstein antyder att om det fanns ett system med exempelvis rasistiska värdegrunder som skulle visa sig mer effektivt på att ackumulera kapital skulle världskapitalismen anamma ett sådant system.

"Universalism is a positive norm, which means that most people assert their belief in it, and almost everyone claims that it is a virtue. Racism and sexism are just the opposite. They too are norms, but they are negative norms, in that most people deny their belief in them. Almost everyone declares that they are vices, yet nonetheless they are norms. What is more, the degree to which the negative norms of racism and sexism are observed is at least as high as, in fact for the most part much higher than, the virtuous norm of universalism. This may seem to be an anomaly. But it is not." (Wallerstein, 2004, s. 39).

Wallerstein (2004, s. 40) menar att både "universalism" och "anti-universalism" fungerar i världssystemet såsom det ser ut idag. Universalism har störst efterföljning bland mindre arbetsgivare som inte har mycket makt eller förmögenhet, han kallar denna "inbetween group". Dessa vill rekrytera arbetare vars tekniska eller vetenskapliga kunskaper är viktigare än andra faktorer. Den här gruppens storlek varierar beroende på ett lands ekonomi. Om ekonomin blir sämre ökar de anti-universaliska strömningarna.

Analys/diskussion

Nuvarande systemet

I denna textanalys diskuterar och kritiserar författarna det nuvarande ekonomiska systemet. Frågan som textanalysforskaren ställde sig var om det är möjligt att skapa en enhetlig bild av vad respektive författare menar att det nuvarande systemet består av. Ja delvis, båda författarna menar att inom det nuvarande systemet används resurser på ett ohållbart sätt. Wallerstein menar att konstadseffektiv materialutvinning är ett utmärkande drag av världskapitalismen och en del av kapitalackumuleringen. Enligt Jackson är råmaterialsanvändning en nödvändig del för att länder ska utvecklas och en ofrånkomlig del av ekonomisk utveckling. Författarna är överens på denna punkt, förövrigt är det svårt att skapa en gemensam samsyn för vad de menar att det nuvarande systemet innebär. Det blir därför enklast att acceptera författarnas respektive förklaringar. I den ekonomiska frikopplingsanalysen är det viktigt att förstå författarnas huvudsakliga argument och hur de uppfattar det nuvarande ekonomiska systemet. Är argumenten övervägande positiva eller negativa? Wallerstein diskuterar alltid ekonomin utifrån, vad han kallar, världskapitalismen. Wallerstein uppfattar att världskapitalismen har en övervägande negativ påverkan, vilket beskrivs i resultatkapitlet, där fåtalet redan rika blir rikare, på fattiga människors bekostnad. I världskapitalismen är det övergripande syftet att ackumulera kapital, vilket Wallerstein menar är oförändligt. Till skillnad från Wallerstein namnger inte Jackson det nuvarande ekonomiska systemet. Även Jackson framför viss systemkritik, exempelvis att finansiering av välfärd är beroende av ständig ekonomisk tillväxt. Ekonomisk tillväxt sker bland annat på bekostnad av ekosystem som överutnyttjas och ekosystem blir allt sämre på att återskapa dess värden. Jackson menar att det är dags att omvärdera det ekonomiska systemet eftersom det inte kan anses vara hållbart. Enligt Jackson måste vi fråga oss själva vilka värden vi vill att ett sådant system ska generera.

Wallersteins och Jacksons texter är skrivna i skilda genrer och syften. Utifrån forskarens förstudier, som diskuteras under rubriken ”bakgrund”, går Wallersteins beskrivning av fel och brister i ekonomin helt i linje med hur världssystemanalysen beskriver den. Boken är främst ämnad för att, så som det beskrivs i titeln, introducera läsaren till världssystemanalysen. Wallerstein menar själv att hans bok kan läsas av alla oavsett utbildningsbakgrund. Jacksons bok följer samma vetenskapliga disciplin som den ekologiska ekonomin. Till skillnad från Wallerstein, som med tydlighet beskriver sin text hemmahörande i världssystemanalysen, diskuterar Jackson aldrig den egna vetenskapliga tillhörigheten.

Jackson är i relation till Wallerstein betydligt mer hoppigivande inför framtiden och texten är skriven för att inspirera beslutsfattare eller den intresserade allmänheten av modern ekologisk ekonomi applicerad på en komtemporär händelse, i detta fall finanskrisen år 2008.

Wallersteins text syftar uttryckligen till att förklara och beskriva världssystemanalysen och ger en översiktlig bild i vad den består av. Dess huvudsakliga idéer och argument presenteras och det blir enkelt att förstå dess syfte. Nackdelarna är att det ges få exempel på hur världssystemanalysen praktiskt kan tillämpas för att analysera ett givet problem. Jacksons text utgår från den ekonomiska krisen år 2008 och använder den för att tydligt beskriva varför den nuvarande ekonomin inte fungerar. Den ekologiska ekonomin kännetecknas av erkännandet av att den mänskliga ekonomin gör anspråk på ekosystem och är även en del av denna. Jacksons främsta bidrag till ekologisk ekonomi är att han försökte skapa en annorlunda definition av välfärd, där han genom en diskussion isolerar vilka faktorer som behövs för att en människa ska må bra. Vidare diskuterar han hur det skulle vara möjligt att bygga upp en ekonomi kring dessa förutsättningar.

Materialet som analyserades i Wallersteins text är genomgående systembeskrivande, diskussioner och problem förklaras endast ur ett större perspektiv. Exempelvis diskuterar han hur en lönearbetare kan uppleva problem i sin vardag utifrån lönearbetarna som grupp, och aldrig ur den enskilde individens perspektiv. I analysmaterialet av Jacksons text behandlar han såväl vad han upplever som större systematiska problem som hur exempelvis konsumtion påverkar enskilda individer. Jacksons text kan i stor utsträckning delas upp i två avsnitt. I bokens första halva beskriver han det nuvarande systemet utifrån en systembeskrivning där han förklarar strukturella problem med ekonomisk tillväxt. I den här delen används kvantitativ data i form av sifferbaserad statistik. I bokens avslutande kapitel beskriver Jackson hur ett idealt framtidsscenario kan se ut, där det ekonomiska systemet kan generera alternativa ekonomiska värden. Texten ändrar karaktär i dessa kapitel till en kvalitativ beskrivande text där mjuka värden används, som tillit och välmående. Texten beskriver ett mer individanpassat scenario för vilka värden som verkligen är av betydelse för att människan och miljö ska kunna blomstra.

Ekonomisk frikoppling

Forskaren skapade, med hjälp av andra forskare, en egen definition av ekonomisk frikoppling på sida 10 och ställer sig frågan: Frågor som forskaren har ställt sig behandlar ekonomisk tillväxt och undrar om det kan ske, enligt Jackson och Wallerstein, med allt mindre naturresurser eller måste en ny ekonomi tillämpas för att det inte på något sätt äventyrar någon människas välbefinnande. Vidare undrar forskaren om det finns möjlighet att upprätta

en ekonomi där både människor och natur kan vara välmående.

Författarna resonerar olika, Wallerstein avfärdar att den nuvarande ekonomin kan anpassas för att både ta hänsyn till mänsklighetens och naturens välmående. Jackson diskuterar ekonomisk frikoppling, utifrån forskarens definition, ur både välstånds- och naturresursperspektiv. Jackson studerar data kring huruvida naturresursanvändningen kan anses hållbar i den nuvarande ekonomin, där han menar att årlig ökning av BNP är av högsta prioritet. Han finner inga bevis på att detta är fallet utan snarare är den globala tendensen att naturresursanvändning generellt sätt ökar, med undantag på viss minskning under perioder av lågkonjunkturer.

Likheter och skillnader

Wallerstein har inga direkta förslag på hur en frikopplad ekonomi ska se ut, däremot ger han bestämda antydningar på sådant som den inte bör innehålla. Världssystemanalysen kommer enligt Wallerstein (2004, s. 90) att innebära att det världskapitalistiska systemet till sist kommer falla samman och ur dess aska kommer ett annorlunda system, för oss idag okänt, etablera sig. Världskapitalismen är oförändlig och därmed enligt Wallerstein oförbätterlig, dess mest grundläggande problem är att den erbjuder möjligheten och incitamentet att ackumulera kapital (Wallerstein, 2004, s. 2). Kapitalackumulering uppmuntrar bland annat företag till att ständigt försöka maximera vinster, detta menar Wallerstein dels bidrar till ojämna utbyten där ena handelspartnern tjänar betydligt mer på ett utbyte än den andra. Parten som redan har en sämre förhandlingsposition kommer ständigt utarmas och försätts i en ännu sämre förhandlingsposition (Wallerstein, 2004, s. 28). Wallerstein lyfter fram kärn- och periferiperspektivet där kapitalister exploaterar människor och natur för att minska tillverkningskostnader. Enligt Wallerstein finns det inget som tyder på att världskapitalismen, det nuvarande systemet, i någon mån är förenlig med ekonomisk frikoppling ur mänsklig- och miljömässig synpunkt. Det finns inslag av sådant som, med lite fantasi, kan missuppfattas gynna flertalet människor som exempel industrialisering av regioner som tidigare mest förlitat sig på självförsörjning. Jackson menar att industrialiseringen gynnar det lokala samhället men är inte lika gynnsam för övriga delar av en region. Industrialiseringen är synonymt med ökad levnadsstandard men på denna punkt skiljer sig författarna.

Wallerstein menar att hushållsstrukturen är det mest effektiva socialiseringsverktyget, även skola och religiösa samfund spelar en viktig roll för att medborgare redan i tidig ålder ska lära sig respektera och legitimera världskapitalismens grundläggande funktioner. Systemet har även inbyggda, mindre forum där kritik gentemot världskapitalismen kan ventileras, Wallerstein menar att denna funktion är viktig för att skapa

stabilitet. Universalnormerna, som världskapitalismen uppmanar till innebär bland annat att individer ska bedömas utifrån skicklighet och inte etnicitet, när exempelvis nya medarbetare i företag ska tillsättas. Det här är en av få komponenter Wallerstein anser är positivt med världskapitalismen då individer, åtminstone i teorin, har möjlighet att genom studier påverka den egna livssituationen. Vidare ska detta inte misstolkas som att världskapitalismen har någon uttalad agenda där jämlikheten mellan olika grupper måste öka. Snarare betraktar Wallerstein det som en slump, eftersom universalnormerna ger företräde åt individer som är mest kapabla och skickliga till en viss position och därmed effektiviserar verksamheter och möjliggör ökad kapitalackumulering. Om Wallerstein kunde isolera universalnormerna från det övriga systemet är det sannolikt något han själv skulle vilja införa i ett framtida system, eftersom det ger alla möjligheten till att vara ”sin egen lyckas smed”. Universalnormerna har inte haft fullt genomslag eftersom Wallerstein menar att hushållen ofta har en konservativ värdegrund där till exempel andra sexuella orienteringar utanför det heteronormativa med stor svårighet accepteras eftersom hushållen inte är förändringsbenägna. Det här skulle i så fall vara något som det världskapitalistiska systemet inte själv uppmuntrar till men likväl finns inom systemet. Wallerstein för ingen diskussion kring varför universalnormerna inte fått fullt genomslag i hushållen, kanske har världskapitalismen fått kompromissa för att inte ingripa i hushållsstrukturernas homogena identitet och störa dess effektiva socialiseringsprocess för acceptans för världskapitalismen.

Kärn- och periferiperspektivet tar sig ofta uttryck i att rika, mestadels västvärldsbaserade, företag kan exploatera fattiga områden som då blir föremål för extremt tryck av kapitalackumulering. Wallerstein (2004, s. 80) menar att icke-industrialiserade regioner med begynnande urbanisering ofta är ett lockande investeringsområde för kapitalister. Vidare ser kapitalister vinster utifrån billig arbetskraft och materialkostnader. Även regionen ser fördelar utifrån att arbetare kan få högre ekonomisk ersättning och skapa möjligheter till högre välstånd för dess invånare. Det här är ett utbyte som båda parterna vinner på. Wallerstein menar att kapitalisterna endast bedriver verksamhet i regionen så länge som det finns tillgång till både billig arbetskraft och material. I takt med att arbetarna börjar organisera sig fackligt och tidigare lättillgängliga materialet börjar ta slut är det sannolikt att kapitalisterna söker sig återigen till nya regioner som än inte utvecklats, där det finns riklig tillgång till billig arbetskraft och material. Den tidigare regionen kan lämnas ”vind för våg” med sämre möjligheter än tidigare att kunna skapa en hållbar ekonomi eftersom bland annat värdefulla naturresurser redan har utvunnits.

I Jacksons beskrivning av ekonomin finns det inget som kan liknas vid vad

Wallerstein kallar kapitalister och ekonomin används inte som ett medel för andra typer av förtryck. Jacksons huvudsakliga argument är att den nuvarande ekonomiska tillväxten inte fungerar. Om den får fortgå utan att genomgå större förändringar kommer ekosystemet, som all ekonomisk aktivitet bygger på, undermineras. Vidare kommer även förutsättningar för kommande generationers möjligheter att tillgodose sina behov att försämrats. Jackson ger tillskillnad från Wallerstein ett mer precist svar på frikopplingsfrågan, svaret kan delas upp i två avsnitt. Jackson menar att ekonomisk tillväxt helt klart visat sig viktig för länders utveckling, bland annat uppbyggnad av infrastruktur och välfärdsinstitutioner. Ekonomisk tillväxt har blivit ett säkert sätt att finansiera välfärdsapparater i länder som utvecklat sådana, detta har skapat bättre livsvillkor för deras medborgare. Det här exemplet måste uppfattas som att positiva effekter följer ekonomisk tillväxt. Det finns anledning till att vilja bevara denna tillväxt, därför gör Jackson en litteraturgenomgång där han söker efter indikationer på om den nuvarande ekonomin ostört kan fortsätta det vill säga *Bussnies as usual*. Jackson (2009, s. 68) ställer sig frågan ”Is it really possible for a strategy of ‘growth with decoupling’ to deliver ever-increasing incomes for a world of 9 billion people and yet remain within ecological limits?” Det här är en bred frågeställning och därför skapar Jackson två kriterier. Om kriterierna uppfylls kan ekonomin anses blivit ekonomisk frikopplad och hållbar. IPCC:s stabiliseringsmål på 450 ppm krävs, enligt institutionen, en absolut minskning av världens koldioxidutsläpp på 50–85 % till år 2050 samt globala långvariga tendenser som visar på att användningen av jungfruliga icke-förnybara material minskar, detta samtidigt som ekonomisk tillväxt är möjlig. Jackson diskuterar att det finns få tendenser som visar på att ekonomisk tillväxt kommer att fungera under dessa förutsättningar. Många utvecklingsprocesser är ofrånkomligt beroende av bland annat metaller för att bygga ut infrastruktur, som inte kan ersättas med något annat.

Jackson utmanar denna sanning och granskar noga ekonomin och ställer sig frågan: Vilka värden generar den? Vidare undrar han vad människor behöver för att må bra samt hur naturresursförbrukningen kan hållas på en hållbar nivå. Jackson menar att vi måste återgå till vad människan är i behov av i grund och botten.

Resursförbrukningen, som den ser ut idag, är ohållbar. Det här konstaterar båda författarna men de når fram till slutsatsen på olika sätt. Wallerstein menar att det ligger i kapitalismens natur att förbruka naturresurser tills dess att det inte kan anses vara ekonomiskt försvarbart längre. Världsekonomin är till sin karaktär omöjlig att förändra, producenter kommer alltid söka vägar för att öka de egna vinstmarginalerna, dessa kommer aldrig att ta hänsyn till varken människor eller miljö. Jackson dedikerar ett kapitel i sin bok till om

ekonomisk tillväxt, i det nuvarande systemet, kan ske på alltjämt minskad användning av naturresurser. Jackson undersöker internationell användning av naturresurser och konstaterar att det inte finns någon nedgående trend utan snarare en ökad användning. Jackson konstaterar att den nuvarande resurshanteringen, inom den rådande ekonomin, inte kan anses vara hållbar. Ekonomin är dock möjlig att reparera. Den här lösningen förenar författarna då det finns ett samförstånd att det nuvarande systemet inte är förenligt med hållbart användande av naturresurser.

Det nuvarande ekonomiska systemet, såsom Jackson beskriver det, kommer inte att vara förenligt med ekonomisk tillväxt. Han menar att det i varje fall inte är möjligt i sitt nuvarande utförande. Vidare lägger Jackson fram sin lösning för den problematiken. Det han däremot inte förklarar är hur utvecklandet av utvecklingsländerna ska fungera utan att överskrida ekologiska gränser. Jackson beskriver att en viss typ av utveckling, av exempelvis fysisk infrastruktur, inte kan ersättas av något annat än jungfruliga material. Samtidigt antyder Jackson att det är av stor vikt att dessa länder har möjlighet att utvecklas. Det här skapar motsättningar i hans argumentation. Andra oenigheter i texten, såsom ekonomisk tillväxt för att finansiera välfärden, är betydligt mer problemlösningsorienterade. Vidare innebär detta att Jackson, tillskillnad från flera andra problempunkter, lämnar läsaren med en problembeskrivning utan minsta antydning till problemlösning.

Wallerstein för inga resonemang angående hur den nuvarande ekonomin kan anpassas för en hållbar framtid. Det blir därför svårt att presentera ett avslutande argument som kan sammanfatta hans syn på hur det nuvarande ekonomiska systemet kan se ut. Wallerstein menar att det ekonomiska systemet inte kan förändras och det blir därmed omöjligt att finna ett svar på om ekonomisk frikoppling kan tillämpas.

Referenser

Bauman, Z. (2008). *Konsumtionsliv*. Göteborg: Daidalos AB.

Bryman, A. (2011). *Samhällsvetenskapliga Metoder*. Kina: People Printing

Cooper, R. (2013, 25 januari). Inside Apple's Chinese 'sweatshop' factory where workers are paid just £1.12 per hour to produce iPhones and iPads for the West. *Dailymail*. (Hämtad den 17 september år 2017)

<http://www.dailymail.co.uk/news/article-2103798/Revealed-Inside-Apples-Chinese-sweatshop-factory-workers-paid-just-1-12-hour.html>.

Cushman, P. (1990) 'Why the self is empty: Toward a historically situated psychology'. *American Psychologist* 45: 599–611.

Daly, H. (1993). Steady-State Economics: A New Paradigm. *New Literary History* 24:4 811-816.

Derluigian, G. (2015). Spaces, trajectories, maps: Toward a world-system biography of Immanuel Wallerstein. *Jornal of world system research* 21:2.

Dorninger, C. & Hornborg, A. (2015). Can EEMRIO analyses establish the occurrence of ecologically unequal exchange? *Ecological Economics* 119: 414–418.

Eklund, K. (2009). *Klas Eklund pedagog, författare och ekonom*. (Hämtat den 19 maj år 2017) https://www.klaseklund.se/?page_id=81

Eklund, K. (2015). *Tillväxt*. Lund: Studentlitteratur

Ehrlich, P. (1968). *The Population Bomb*. New York: Sierra Club-Ballantine.

Gupta, S. (2015). Decoupling: a step toward sustainable development with reference to OECD countries. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*. 22:6 510-519.

Goldfrank, W. (2000). Paradigm Regained? The Rules Of Wallerstein's World-System Method. *Journal of World system research* 11:2.

Schandl, H., Hatfield-Dodds, S., Wiedmann, T., Geschke, A., Cai, Y., West, J., Newth, D., Baynes, T., Lenzen, M. & Owen, A. (2016). Decoupling global environmental pressure and economic growth: scenarios for energy use, materials use and carbon emissions. *Journal of Cleaner Production* 132: 45–56.

Hornborg, A. (1998). Towards an ecological theory of unequal exchange: articulating world system theory and ecological economics. *Ecological Economics* 2: 127–136.

Hornborg, A. (2010). *Myten om maskinen- essäer om makt, modernitet och miljö*. Göteborg: Daidalos AB.

IPCC. (2007). '*Climate change 2007: Mitigation. Contribution of Working Group III to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*'. Cambridge: Cambridge University Press.

Jackson, T. (2009). *Prosperity without growth. Economics for a finite planet*. London: Earthscan.

Kerschner, C. (2009). Economic de-growth vs. steady-state economy. *Journal of Cleaner Production* 18: 544- 551.

Lee, R. E. (2010). Critiques and developments in world-systems analysis: an introduction to the special. *The Journal of Philosophical Economics* IV:1. Collection.

Lee, R. E. (2015). The structure of knowledge and the future of the social sciences, two propositions and a closing remark. *Journal of world-systems research. Festschrift for Immanuel Wallerstein part II* Vol 3.

Lidskog, R. & Sundkvist, G. (2011). *Miljösociologi*. Lund: Studentlitteratur AB.

Malmaeus, M. (2011). *Ekonomi utan tillväxt. Ett svenskt perspektiv*. Stockholm: Katarina tryck AB.

Martinez-Alier, J. (1987). *Ecological Economics. Energy, Environment and Society*. Oxford: Basil Blackwell.

McCracken, G. (1990). *Culture and Consumption*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.

Meadow, D. H., Meadow, D. L., Randers, J & Behrens III, W. W. (1973). *The limits to growth - A Report for The club of Rome's project on the Predicament of Mankind*. New York: Universe Books.

Nationalencyklopedin (2017). *Bruttonationalprodukt*. (Hämtat den 19 maj år 2017)
<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/bruttonationalprodukt>.

Schön, L. (2014). *Vår värld's ekonomiska historia. Den industriella tiden. Del II*. Lund: Studentlitteratur AB.

Sen, A. (1984) 'The living standard'. *Oxford Economic Papers* 36: 74–90.

Surrey university. (2016). *Professor Tim Jackson*.

http://www.surrey.ac.uk/ces/people/tim_jackson/

Ropke, I. (2004). The early history of modern ecological economics. *Ecological Economics* 50: 293- 314.

United Nation. (1972). *Report of the United Nations conference on the human environment*. (E.73.II.A.14) Stockholm: 5-16 juni.

United nations environmental program (1972) Stockholm declaration.

Wallerstein, I. (2004). *World system analysis – an introduction*. London och Durkham: Duke university press.